

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Üldajaloo osakond

Ermo Karpov

Mänguasjatootjad Eestis 1920.-1930. aastatel

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Aigi Rahi-Tamm, PhD

Tartu 2019

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Mänguasjade ostmine ja müümine.....	7
1.1. Mänguasjade vajalikkus	7
1.2. Mänguasjade turustamine	9
2. Mänguasjatootjad.....	11
2.1. Oskar Luik	11
2.2. Adolf Turba	14
2.3. Ettevõtte Peo-leo.....	16
2.4. Roman Timotheus.....	17
2.5. Nikolai Willer	18
2.6. Ettevõtte Läänela	19
2.7. Mari Adamson	21
2.8. Nikolai Heidelberg	22
2.9. Mänguasjatootmise üldisi arenguid	23
Kokkuvõte	27
Kasutatud allikad ja kirjandus	29
Summary	32
Lisad	34

Sissejuhatus

Mängimisega tegelevad igas vanuses inimesed, nii lapsed kui ka täiskasvanud ja on seda teinud aegade algusest peale. Esimesed teadaolevad mänguasjad pärinevad Vana-Egiptusest. Mänguasju on valmistatud läbi aastatuhandete kuni tänase päevani. Suurem muutus leidis aset 19. sajandi jooksul, kui koos linnastumise ja industrialiseerimisega muutus ka laste maailm. Nende maast-madalast tööle kaasamine hakkas tasapisi taanduma ning sajandi jooksul mõisteti aina enam mängu laste kasvamisprotsessi olulise osana. Mänguasjade levikule aitas kaasa tööstuslik areng ning sellega kaasnenud tarbeesemete laiem levik. Ameerika Ühendriikides, Prantsusmaal ja Saksamaal jõudsid mänguasjad 19. sajandi lõpus masstootmisse. Eestisse rajati esimesed mänguasjatootmise ettevõtted 20. sajandi teisel kümnendil, nende masstootmisest saab rääkida alles Nõukogude ajastu kontekstis.

Historigraafia

Eestis on kirjutatud mitmeid uurimusi laste mängimisharjumustest, kuid neis on üllatavalt vähe pööratud tähelepanu esemetele, millega lapsed on mänginud. Veelgi vähem on infot mänguasjatootjate kohta. Eestis valmistatud mänguasjade kohta on seni koostatud vaid mõned üksikud uurimused. Endine Lastemuuseumi direktor Merike Metsna on uurinud mänguasjade tootmisest ja turustamisest Tallinnas 1930. aastatel kolme ettevõtte näitel.¹ Tartu Mänguasjamuuseumi peavarahoidja Helena Grauberg keskendus oma uurimuses Nõukogude-eelse perioodi edukaimale mänguasjatootjale, Oskar Luige tegevusele.² Teema uurimisse on panustatud Viljandi Kultuuriakadeemias, kus on valminud diplomitööd Eesti kaltsunukkudest 19.-20. sajandil³ ning on uuritud 1930. aastatel ajakirjades avaldatud nukkude valmistamise õpetusi.⁴ Nende tööde põhirõhk on kodus valmistatud, mitte aga tööstuslikult toodetud nukkudel.

Reet Piiri on tutvustanud Eesti Rahva Muuseumi kogus leiduvaid mänguasju⁵ ning avaldanud talulaste mänguasjadest raamatu.⁶ Need kirjutised sisaldavad samuti peamiselt teavet kodus

---

¹ Merike Metsna, „Mänguasjade valmistamisest ja turustamisest Tallinnas 1930. aastatel“, *Tallinna Linnamuuseumi aastaraamat 2005/2007*, 2007. Lk 97-112

² Helena Grauberg, „Oskar Luik - rändkaupmehest suuräri omanikuks: mänguasjade töökoda ja kauplus Tartus“, *Tartu Linnamuuseum. Aastaraamat. 17 = Tartu City Museum. Yearbook. 17*, 2011. Lk 117-126

³ Maris Rosenthal, „1850. – 1940. aastate kaltsunukud Eesti muuseumides: tüpoloogia, valmistamistehnoloogiad ja materjalikasutus“. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia, 2012.

⁴ Inga Teder, „Kaisuloomade kokkutulek : uurimus Eesti ajakirjades ‘Taluperenaine’ ja ‘Eesti Naine’ 1931-1940 aastatel avaldatud tekstiilsetest mänguasjadest“. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia, 2016.

⁵ Reet Piiri, *Eesti mänguasjad*. Tallinn: Eesti NSV Kultuurikomitee, 1989.

⁶ Reet Piiri, *Talulaste mänguasjad*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2005.

valmistatud asjade kohta. Grigori Kaljuveelt pärineb ülevaade Eesti NSV Riikliku Etnograafiamuuseumi mänguasjakogust.⁷ Eesti mänguasjadest on populaarteaduslikus stiilis kirjutanud Tiia Toomet.⁸

Ka väliskirjandusele on omane Eestiga sarnane trend. Sealgi on uuritud mõne ettevõtte tegevust⁹ või konkreetsemat mänguasjaliiki, olgu selleks siis ülevaade nukkudest,¹⁰ karudest¹¹ või mehaanilistest mänguasjadest.¹² Häid kirjeldusi pakuvad mitmed mänguasjade kollektsionääridele suunatud teosed.¹³

Eesmärk

Käesoleva uurimistöö eesmärk on uurida mänguasjatootjate tegevust Eestis 1920.-1930. aastatel. Just sel perioodil hakkasid tekkima esimesed väikeettevõtjatest tootjad, paraku lõpetati nende tegevus Nõukogude võimude poolt. Kahe aastakümne kestel ei jõudnud Eestis juurduda ühegi mänguasja valmistamise traditsiooni ega kasvanud välja mõnd pikemaajalise kestvusega ettevõtet. Sellest tulenevalt on antud töös analüüsitud perioodi, mis on vaadeldav Eesti mänguasjatööstuse väljakujunemise algfaasina.

Antud uurimus on katse luua senistest üksikutest fragmentidest terviklikum ülevaade Eesti mänguasjatootjate kohta. Spetsiifilisemalt uuritakse, milline on Eesti mänguasjatootjate taust ehk kuidas nad selle tegevuseni jõudsid ning mis oli nende eelnev väljaõpe. Samuti, milline oli toodete sortiment ning ettevõtete üldine areng. Uurimistöö keskendub kaheksale tootjale (firmale ja ettevõtjale): Peo-leo, Roman Timotheus, Nikolai Willer, Oskar Luik, Nikolai Heidelberg, Läänela, Mari Adamson ja Adolf Turba. Teised tootjad tulevad käsitlesele põgusamalt.

Nimetatud valiku juures sai lisaks arhiivmaterjali säilimisele määravaks esmalt tootmise arengust tulenev. Kõige esimeseks Eestis registreeritud kaubamärgiks oli Peo-leo, samas kõige suuremateks kujunesid Adolf Turba ja Oskar Luige ärid, kus oli ametis üle kümne töötaja.

---

⁷ Grigori Kaljuvee, Lembit Lepp, ja Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuseum, toim, *Eesti rahvapärasteid mänguasju: Eesti Riikliku Etnograafiamuuseumi kogudest*. Tartu: Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuseum, 1964.

⁸ Tiia Toomet, *Nukuraamat: Nukkude kirev maailm ja mõnda, mis seal sees leida*. Tallinn: Kunst, 1997. ja *Mänguasjad jutustavad: 20. sajandi eesti mänguasjade lood*. Tallinn: Tammerraamat, 2010.

⁹ Åbo landskapsmuseum (Åbo) ja Åbo Slott (Åbo), *Pipsa ystävänä: Turun Martta Nukketeollisuus 1908-1974 = Min vän Pipsa*, 1989.

¹⁰ Manfred Bachmann ja Claus Hansmann, *Dolls the Wide World Over*. New York: Crescent Books, 1973.

¹¹ Michèle Brown ja England. Teddy Bear Museum Stratford-upon-Avon, *The Teddy Bear Hall of Fame: A Century of Historic Bears*. London: Headline, 1996.

¹² Mary Hillier, *Automata & Mechanical Toys: An Illustrated History*. London: Bloomsbury Books, 1988.

¹³ *The Collector's Encyclopedia of Toys and Dolls*. London: Grange, 1997.

Omapärasemaks ja auhinnatumaks osutusid aga Mari Adamsoni mänguasjad. Vähetähtis pole ka mälestuste olemasolu, neid leidub Timotheusi, Willeri, Läänela ja Heidelbergi ettevõtete kohta, mis võimaldab asutuse tegevusest hinnata isikuperspektiivist lähtuvana. Samuti on tootjate valikul oluline konkreetse kaubaartikli tähtsus (mänguasjad kui peamine kaubaartikkel) kogu asutuse sortimenti kontekstis. Seetõttu jäävad uurimusest välja trükikojad, mis tootsid lauamänge ja suurtootjad nagu Eesti Kunstsarve tehased, AS A.M.Luther või OÜ Põhjala, mis valmistasid mänguasju muu toodangu kõrval. Samuti on välja jäetud spordivahendite ja muusikariistade valmistajad.

Allikad

Uurimistöö allikalist baasi hinnates tuleb nentida selle ebaühtlust, enamus materjalist kajastab pigem 1930. aastaid. Uurimus keskendub peamiselt Tallinna ja Tartu tootjatele. Teistest piirkondadest on mänguasjatootjaid tuvastatud kesiselt. Leidub üksikuid teateid väiksemate töökodade kohta Pärnus, Narvas, Tapal ja Valgas, kuid nende kohta pole arhiivimaterjal säilinud.

Kuna Eestis tegelesid mänguasjatootmisega kas väikeettevõtted või kodus tegutsenud käsitöölised, siis võib arvata, eriti viimaste puhul, et nende tegevus pole ilmselt kunagi olnud korralikult dokumenteeritud. Teisalt on aga näiteks Karl Kolki töökoja puhul teada asjaolu, et Nõukogude võimu karistuspoliitika hirmus suleti mitte ainult töökoda, vaid hävitati ka kõik dokumendid, mis oleksid kuidagi vihjanud eksisteerinud ettevõtte tegevusele.¹⁴

Olulist teavet pakub teema kohta Tartu Mänguasjamuuseumi töötajate poolt kogutud mälestused, samuti tollane ajakirjandus, sealhulgas kuulutuste rubriik. Mälestuste puhul on probleemiks asjaolu, et need on kirja pandud mitte asjaosaliste endi, vaid nende lähisugulaste poolt, mistõttu kerkivad neis esile teavad küsitavused ja vastuolud. Need on uurimuses allikate võrdluses ka välja toodud. Lahknevate kuupäevade, aadresside ja nimede puhul on alati eelistatud Rahvusarhiivi dokumentides leiduvaid andmeid.

Rahvusarhiivi dokumentidest on enam kasutatud kohtu- ja maksutoimikuid, haigekassa aruandeid, registreerimis- ja kutsetaotlejate toimikuid ning Tartu Kodutöö Ühingu materjale. Ettevõtete registreerimistoimikud annavad ülevaate asutuse tegevuse daatumitest ning asukohtadest, kus äri asus. Haigekassa aruanded kajastavad asutuses palgalisena töötanud isikute arvu ning töötasu andmestikku. Kutsetaotlejate toimikud omakorda pakuvad infot tootja

---

¹⁴ Tartu Mänguasjamuuseum (edaspidi TMMM) TAM 34 Särev

isiku, tema elukäigu ja oskuste kohta. Mõned aastad hoolitses väiketootjate heaolu eest Tartu Kodutöö Ühing, mille materjalides on infot nii ühinguga seotud tootjate toodete kui hindade kohta 1930. aastate alguses.

Suurim tolleaegsete esemete kogu asub Tartu Mänguasjamuuseumis. Seal on avalikuks kasutamiseks tekitatud 20. sajandi Eesti mänguasju tutvustav digitaalarhiiv.¹⁵ Samas tutvustatakse Eestis valmistatud mänguasju ja nende tootjaid. Teised suuremad kogud asuvad Tallinna Linnamuuseumis ja Eesti Rahva Muuseumis.

Töö struktuur

Uurimus koosneb kahest peatükist. Neist esimene keskendub mängimisega seonduvale. Esmalt kirjeldatakse, milliseid soovitusi jagasid tollased kasvatusteadlased lastevanematele mängimise tähenduse kohta ning milliseid mänguasju soovitati lastele hankida. Sellele järgneb ülevaade mänguasjade turustamisest ja nende müügi või parandamise kohtadest.

Teine peatükk analüüsib lähemalt kaheksat mänguasjatootjat. Võimalusel on iga valmistaja puhul välja toodud konkreetne tegevuskoht ja –aeg ning põhjused, miks hakati mänguasju tootma, kuidas omandati vastav elukutse ja milliseid tooteid valmistati. Peatüki lõpus antavad hinnangud iseloomustavad mänguasjatootmist laiemalt.

---

¹⁵ Eesti mänguasjad, vaadatud 23. mai 2019, <http://digiarhiiv.mm.ee/digiarhiiv/>.

1. Mänguasjade ostmine ja müümine

1.1. Mänguasjade vajalikkus

Lugedes 1930. aastate kasvatusteadlaste arvamusi, jääb mulje nagu oleks Eestis mängimise ja mänguasjade olulisust lapse kasvatuses küll mõistatud, kuid valdavaks oli siiski lapsevanemate seas levinud arusaam, et lapse mängimine on ajaraiskamine. Seda eelkõige maal, kus tegevusi hinnati kasulikkuse järgi.¹⁶ On ilmne, et kasvatusteadlastel tuli leida argumente, millega ärgitati lapsevanemaid mänguasju ostma ning lastele mängimiseks aega andma.

Peamiselt rõhutati lapse võimete arendamise vajadust. Mäng teeb lapsele eneseharimise võimalikult kergeks, huvitavaks ja kaasakiskuvaks, sest mäng on lapse enda vaba looming ehk töö ja lõbu üheaegselt, mis arendab mõtlemist, tundeid kui ka kehalist võimekust.¹⁷ Tolleaegne Eesti kasvatusteadlase Ella Treffneri hinnangul pidanuks varajane lapsepõlv (kuni 7. eluaastani) mööduma mängides või mänglevas tegutsemises. Sellises eas lapsel soovitati päevas mängida 8-9 tundi,¹⁸ inimesed, kes pole lapsepõlves piisavalt mänginud, hakkavad seda tegema hilisemas eas. Laps muutub laisaks ja lodevaks kui ta varases nooruses vaikselt ja tegevusetult aega veedab.

Kasvatusteadlased väärtustasid mänguasju laste kasvatustöös. Lastele hingestatud esemete loomine õpetab last asju hoidma. Kui eelkooliaelised kipuvad lõhkuma oma mänguasju ja kooliealised oma õpikuid ja riideid, siis on põhjus selles, et laps ei oska oma asju armastada. Selline esemetest hoolimise õpetus pidi algama juba varajases lapsepõlves ja mänguasjad olid siinkohal igati abiks.¹⁹

Tolleaegsed laste kasvatamist puudutavad artiklid ja raamatud andsid lastevanematele ka mitmeid soovitusi, mis vanuses milliseid mänguasju lastele soetada. Esimesi mänguasju soovitati hankida juba lapse esimestel elukuudel. Enamasti peeti silmas lihtsaid esemeid, mida laps saaks vaadata. Need võiksid olla eri värvi ja suurusega ning lihtsasti voodi kohale riputatavad.²⁰ Alates neljandast elukuust peeti sobilikuks mänguasju, mida saab haarata,

---

¹⁶ Ella Treffner. Laste mängu tarvidusest ja tähtsusest. Taluperenaine: Rahvalik kutseajakiri; 1928 nr 11. Lk 364-365

¹⁷ Ella Treffner, *Laste mäng ja töö* (Tartu: Loodus, 1935). Lk 12-13

¹⁸ Samas. Lk 20

¹⁹ Vodi, L. Õpetagem lapsed armastama oma asju! Taluperenaine : kodumajanduse ja kodukultuuri ajakiri ; 1936 nr 4, lk 93-94

²⁰ Ella Treffner, *Laste mäng ja töö*. Lk 36

näiteks värvilised pallid või luust rõngad.²¹ Käima hakates on sobilikud igasugused pallid, vurrid, järelveetavad asjad ning ämbrid ja kühvlid. Soov nuku järele võiks tekkida teise eluaasta lõpus.²² 3–4-aastaselt algavad järeleaimamismängud, mille jaoks läheb vaja juba mitmekülgsemaid mänguasju, näiteks klotse ja lihtsamaid puslesid.²³ Lapse normaalse arengu puhul hakkab ta 5–6-eluaasta juures ise lisaks mängimisele ka omale tööd küsima. Kooliajal tekib lastel võistlushimu, siis hakatakse igasuguseid jõu- ja osavusmänge pidama ning lastel tekib nõudlus kõikvõimalike spordivahendite järele. Nende soovide hulgas on mitmed mõtlemismängud nagu male ja kabe.²⁴

Ühtaegu hoiatasid kasvatusteadlased vanemaid liigse mänguasjadega ülekuhjamise eest. Lapsed on oma olemuselt niigi rahutud ja hüplevad ühe tegevuse juurest teisele. Liigne mänguasjade hulk võib sellist rahutust vaid süvendada. Samuti ei tohiks mänguasjad olla liiga keerulised, viimistletud või tõetruud. Viimased ei lase lapse fantaasial tööle hakata, mis tähendab, et mängud, kus nad neid asju kasutada saavad, on piiratud.²⁵

Loomulikult tuli vältida teravate osadega mänguasjade ostmisest. Samuti peeti ohtlikeks rohelist värvi mänguasju kuna antud värv võis sisaldada arseeni. Et riidest ja karvaseid asju on raskem pesta, siis eelistati kummist või tselluloidist esemed. Hirm mustuse ja nakkushaiguste vastu kandus üle ka mänguasjadele. Vanematel soovitati vältida väikestele lastele pehmete karvaste mänguasjade hankimist, sest need koguvad tolmu ja mustust. Samuti tuli hoolitseda selle eest, et lapsed ei mängiks selliste asjadega, millega on mänginud teised lapsed. Kõige tipuks kästi põletada mänguasjad, millega laps mängis haiguse ajal või vahetult enne seda.²⁶ Kuivõrd viimast soovitust on järgitud, on raske öelda.

Lisaks kasvatusnõuannetele leidis naisteajakirjades ja kasvatusteatmikes erinevaid mänguasjade valmistamise õpetusi. Aastatel 1920-40 oli isevalmistatud mänguasjade osakaal kodudes üsna märkimisväärne. Eesti muuseumites on peamiselt säilitamisel kodus valmistatud mänguasjad. Kord kuus ilmunud ajakirjad „Taluperenaine“ ja „Eesti Naine“ pakkusid iga paari numbri tagant välja mõne uue mänguasja valmistamise õpetuse. Lugejaid õpetati mänguasju

---

²¹ Madissoon, O. Imiku mängud ja mänguasjad. Taluperenaine : kodumajanduse ja kodukultuuri ajakiri ; 1937 nr 12. Lk 353-354

²² Ella Treffner, *Laste mäng ja töö*. Lk 39

²³ Samas. Lk 41

²⁴ Samas. Lk 45-48

²⁵ Samas. Lk 28-31

²⁶ Päewaleht, 16 detsember 1934. Lk 7. Mängukannid

tegema kättesaadavatest materjalidest: paberist, papist, vineerist, puidust, riidest, lõngast, villast jms. Peamiselt valmistati neist loomi või inimfigure.²⁷

1.2. Mänguasjade turustamine

Mänguasjakauplusi leidis üle Eesti: Tallinnas, Nõmmel, Tartus, Narvas, Pärnus, Viljandis, Võrus, Rakveres, Jõhvis, Paides ja Petseris. Kaubandus- ja tööstuskoja registrisse on alates 1928. aastast kantud üle 60 erineva kaupluse, mille nimetus sisaldab mänguasju.²⁸ Enamasti olid mänguasjad müügil koos teiste toodetega. Kõige sagedamini müüdi neid kõrvuti raamatute ja kirjutustarvetega, aga ka mööbli, sporditarvete, muusikariistade ja elektritarvetega.²⁹

Tollaste kaupade levik ei ole võrreldav olukorraga tänasel päeval. Kaupu suudeti turustada vaid mõnes linnas või kohas, seda üllatavam on, et mõne väiketootja kaup erinevates linnades müügile jõudis. Näiteks Johannes Karol, kes valmistas mängupüstoleid Tartus Puiestee 43 väikeses plekitöökojas,³⁰ suutis oma toodangut pakkuda neljas erinevas linnas.³¹ Keskmiselt võis igal kauplusel olla 30-40 varustajat, kes neile mänguasju tootsid ja pakkusid.³² Mänguasju käidi müümas ka turul ning laatadel. Eriti tulusaks kohaks olid kõikvõimalikud näitused, kus peale müümise oli osalejatel võimalus auhinnarahasid võita.³³

Mõned kauplused pakkusid klientidele eritellimuse võimalust. Erilisemaid mänguasju sai valida kataloogidest ning kliendid said täpsustada milliseid asju nad täpselt soovivad. Eritellimusel valminud mänguasja omandamine oli taskukohane vaid jõukamale ostjaskonnale. Kauplustel oli mänguasjatootmisel oma kindel roll, nimelt jagasid nad tootjatele teavet, millised esemed lastele rohkem huvi pakuvad.³⁴

Lisaks mänguasjakauplustele ja -töökodadele tegutsesid mitmed nii-öelda nukukliinikud, kus parandati nukke. Sageli oli nukutootjate töökodades avatud ka parandus, näiteks Läänela ja Adolf Turba asutustes. Üks tuntumaid nukukliinikuid asus Tartus, Lai tänav 1, mis tegutses vähemalt 25 aastat.³⁵ Selliste kliinikute eksistents ja populaarsus andis märku nukkude kõrgest müügihinnast ja nende väikesest levikust. Kuna nukud olid kallid, siis osteti uusi nukke harva, pigem parandati vanu.

---

²⁷ Eesti Naine_mänguasjad. Tartu Mänguasjamuuseumi arhiivmaterjal

²⁸ Mänguasjade müük ja valmistamine kuni 1945 (v.a). Tartu Mänguasjamuuseumi arhiivmaterjal

²⁹ Mänguasjad aadressraamatutes. Tartu Mänguasjamuuseumi arhiivmaterjal

³⁰ ERA.4414.2.8321, pagineerimata. Pai, Aleksandri nōue Karol, Johannese vastu

³¹ ERA.32.2.13598, pagineerimata. Pai, Aleksandri nōue Karol, Johannese vastu

³² Päewaleht, 16 detsember 1934. Lk 5. Mängukannid

³³ Metsna, „Mänguasjade valmistamisest ja turustamisest Tallinnas 1930. aastatel“. Lk 102-103

³⁴ Päewaleht, 16 detsember 1934. Lk 5-7. Mängukannid

³⁵ Postimees, 15 oktoober 1926. Lk 5. „Nukukliiniku“ juubel

Vabariigi algusaastatel tekitas kohalikes mänguasjatootjates meelehärmi importkaup, millega oli Eesti tootjatel raske konkureerida. 1920. aastatel nurisesid mitmed kohalikud tootjad odavate sissetoodud mänguasjade üle. Nii näiteks on plekist ja puidust mänguasju valmistanud mänguasjade tööstus K&M Sinka pidanud ettevõtte sulgema, kuna ei suutnud võistelda odava välismaise kaubaga.³⁶ Samamoodi on Oskar Luik kirjavahetuses maksuametiga 1920. aastatel korduvalt kurnanud, et ta peab kaupa alla omahinna müüma, sest ei ole võimeline konkureerima maale toodud odavate mänguasjadega, mis on müügil alates suurtest äridest, lõpetades väikeste vürtspoodidega.³⁷ Kõige enam toodi mänguasju Eestisse Saksamaalt, mis importis Eestisse kõige enam kaupu,³⁸ samal ajal oli Saksamaa mänguasjatootmises maailmas esikohal.

1930. aastate teiseks pooleks oli majanduslik olukord mõneti muutunud. 1934. aastal hinnati Eesti mänguasjaturgu välismaa omast üsna sõltumatuks. Välismaalt toodi sisse peamiselt kummist ja tselluloidist mänguasju, mis olid populaarsed tänu vastupidavusele.³⁹ Näiteks Marie Heidelbergi mänguasjakauplus, mis algusaastatel müüs nii Eesti kui välismaist kaupa, pakkus 1939. aastal vaid kohalikku toodangut.⁴⁰

Mitmed uurijad on rõhutanud, et poest ostetud mänguasjad olid eelkõige rikaste ja linnalaste privileegiks, seda juba tsaariajal ning Eesti Vabariigi aeg siin suuri muutusi kaasa tuua ei jõudnud. Olulise osa klientuurist moodustasid baltisakslased, mille üheks ilmekamaks tõestuseks on baltisakslaste massilise lahkumisega kaasnenud probleemid 1939. aasta sügisel. Meenutustes on tõdetud, et Umsiedlungi ajal kinkisid või müüsid paljud lahkuvad baltisakslased mänguasju kohalikele.⁴¹ Ärakingitud mänguasjad vähendasid omakorda uute mänguasjade läbimüüki eestlaste seas. Tootjate meelehärmiks toimusid need sündmused vahetult enne jõule, mis oli kõige tulusam müügiperiood.⁴²

---

³⁶ ERA.16.2.4661, pagineerimata. Sinka, Marie - mänguasjade töökoda

³⁷ Grauberg, „Oskar Luik - rändkaupmehest suuräri omanikuks“. Lk 123

³⁸ Kaarel Kesamaa, „Eesti Vabariigi eksport Ühendkuningriiki aastatel 1918-1929“. Tartu Ülikool, 2014. Lk 4

³⁹ Päevaleht, 16 detsember 1934. Lk 5. Mängukannid

⁴⁰ Metsna, „Mänguasjade valmistamisest ja turustamisest Tallinnas 1930. aastatel“. Lk 100

⁴¹ Õhtuleht, 30. November 2018. 100 aastat Eesti laste mänguasju: vineerlehmast neegrinuku ja laulva koerani

⁴² Metsna, „Mänguasjade valmistamisest ja turustamisest Tallinnas 1930. aastatel“. Lk 101

2. Mänguasjatootjad

Esimesest maailmasõjast tingitud puudus erinevate tarbeesemete osas, nagu ka piiratud väliskaubandus, sundis valmistama kohapeal asju, mis varem imporditi. See andis tõuke ka Eesti mänguasjatootmisele,⁴³ kuna varasemalt toodi mänguasju põhiliselt Saksamaalt.

Esimesena avas Tartus 1916. aastal Oskar Luik Mängu- ja Iluasjade Tööstuse.⁴⁴ Mõni aega hiljem registreerisid oma kaubamärgid Tartus Richard Kivit ja Paul Epler ning Adolf Turba avas maalritöökoja kõrvale nukutöökoja. Võib eeldada, et nad kõik tegelesid mänguasjade valmistamisega juba enne ametlikku registreerimist.

Kui palju inimesi mänguasjade valmistamisest Eestis üldse elatus – sellele küsimusele on raske vastata. 1930. aastate ajakirjanduse põhjal võis Tallinnas olla selliseid perekondi umbes 100.⁴⁵ Tartu Kodutöö ühingu hinnangul tegutses samal ajal Tartus 68 kodus töötavat käsitöölist, kellest 30 valmistasid mänguasju. Ühingu arvates võis nende arv veelgi suurem olla, sest tootjad on oma kaupa otse kauplusesse müüki viinud, ilma et nad oleks ametlikult end ettevõtjatena registreerinud. Kaupmehed on keelanud käsitöölistel end ametlikult registreerimast ja oma aadresse jagamast, kartuses et need võivad siis hakata tooteid ise otse kodust müüma.⁴⁶

2.1. Oskar Luik

Eesti mänguasjatööstuse vaieldamatuks liidriks oli Oskar Luik. Ühtlasi oli ta Eesti esimese mänguasjade töökoja rajaja. Erinevalt teistest tootjatest püsis tema äri läbi mitme kümnendi.

Oskar Luik sündis 1889. aastal Kastre-Võnnu vallas. Äritegevusega alustas ta juba oma kodukandis 18-aastaselt. Pärast vallakooli lõpetamist sai temast rändav raamatukaupmees, kes ostis pärast eelmise kohaliku rändkaupmehe surma endale nelja rubla eest temast mahajäänud raamatud. Seitsme rubla eest soetanud ta juurde ka muud kaupa ning asus seda siis ise edasi müüma. Noore rändkaupmehe äri osutus edukaks, kolme aastaga teenis ta 300 rubla kapitali, mille eest ostis 1910. aastal Tartusse, Aleksandri 1, kaupluse, mis hakkas müüma mänguasju ja kirjatarbeid. 1916. aastal avas ta poe juurde mänguasjade töökoja ning hakkas lasteraamatuid

---

⁴³ Postimees, 23 detsember 1920. Lk 3. Tartu teated ; Postimees, 6 detsember 1927, lk 4. Tartu ärielu ja tööstus.

⁴⁴ Suurtööstuseks loeti 20 ja enama töölisega, kesktööstuseks 5–19 töölisega ja väiketööstuseks kuni 4 töölisega ettevõtteid.

⁴⁵ Päevaleht, 16 detsember 1934. Lk 5. Mängukannid

⁴⁶ Tartu Kodutöö Ühing. Tartu Mänguasjamuuseumi arhiivmaterjal

kirjastama. Äri oli edukas, 1922. aastal avas ta Rüütli 6 aadressil suurema kirjutusmaterjalidega tegeleva kaupluse.⁴⁷

1925. omandas ta uue kinnisvara aadressil Rüütli 14, kuhu oli võimalik kokku koondada kõik kauplused ja töökojad. Sinna jäi ta püsima kuni iseseisvusaja lõpuni.⁴⁸ 1935. aastal rajati juurde köitekoda ja karbitööstus.⁴⁹ Kui 1924. aastal töötas Luige alluvuses 3 inimest,⁵⁰ 1927. aastal seitse töelist koos õpilastega⁵¹ ja 1932. aastal 10 töötajat,⁵² siis vahetult enne ettevõtete riigistamist oli töötajate arv 20 inimeseni kasvanud. Lisaks toimetas töökojas veel kaks õpilast.⁵³ Ettevõtte tegevusse oli kaasatud ka perekond. Luige naine töötas kaupluses müüjana.⁵⁴ Tütar Aino Malvet asus aga pärast ettevõtte riigistamist tööle uue töökoja „Mäng ja kool“ juhatajana.⁵⁵

Luige äri algusajast, 1923. aastast säilinud hinnakiri annab ülevaate sel ajal ettevõttes toodetud kaubavalikust. Sortimendis oli üle neljasaja toote, mis olid kohalikus töökojas valmistatud ning mida sai üle Eesti tellida. Nimekirjas olid treitid ja värvitud puidust mänguasjad, lauamängud, vineerist kokkupandavad pildid, rahakassad, laste sõjariistad, lahtikäivad seened, karbikesed, ratastel vineerist mänguasjad ning õuemänguasjad. Kõige kallimaks olid 2500 marka maksnud kiikhobune ja –hani, muud hinnad jäid paarikümne ja paarisaja marga vahele.⁵⁶ Lisaks oli tootevalikus nii kodu- kui välismaalt tarnitud kaupa, näiteks ehted jõuluks ja lihavõtteks ning kõikvõimalikud mänguasjad, nagu nukud ja nende osad, pallid, igat sorti mängurelvad, väikesed pillid, autod, rongid, tõllad, lapsevankrid, jalgrattad jne. 1923. aasta hinnakirjas pakuti ka kõikvõimalikke kirja- ja koolitarbeid: pinalid, kirjapressid, joonlauad, sulepead, paberinoad ja arvutusraamid.⁵⁷

Luige ettevõtte motoks oli: „Palju müüa, vähe kasu“,⁵⁸ millega ta üritas näidata, et tema mänguasjatööstuse peamine ülesanne pole mitte raha teenimine, vaid jõudmine oma toodetega

---

⁴⁷ Esmaspäevane Maamees : "Maamehe" hinnaline kaasanne, 31 oktoober 1932. Rändkaupmehest suuräri omanikuks. Lk 13

⁴⁸ Samas. Lk 13

⁴⁹ ERA.842.1.2063, pagineerimata. Oskar Luik'i köitekoda ja karbitööstus Tartus

⁵⁰ ERA.16.2.2728, pagineerimata. Luik, Oskar - mänguasjade töökoda

⁵¹ ERA.16.2.2729, pagineerimata. Luik, Oskar - mänguasjade töökoda

⁵² Esmaspäevane Maamees : "Maamehe" hinnaline kaasanne, 31 oktoober 1932. Rändkaupmehest suuräri omanikuks. Lk 13

⁵³ ERA.R-66.1.946. L 1. Luige, Oskari mänguasjade ja koolitarvete tööstus Tartus.

⁵⁴ TMMM TAM 30 Korjus

⁵⁵ ERA.R-66.1.946. L 1. Luige, Oskari mänguasjade ja koolitarvete tööstus Tartus.

⁵⁶ *Esimene Eesti Mängu- ja Iluasjade Tööstus Oskar Luik : Tartus : hinnakiri 1923* (Tartu: Varrak, 1923). Lk 5-14

⁵⁷ *Esimene Eesti Mängu- ja Iluasjade Tööstus Oskar Luik*. Lk 2

⁵⁸ Lõuna-Eesti, 27 september 1922. Lk 4

võimalikult paljude inimesteni. Ta soovis valmistada tooteid, mis oleksid võimalikult odavad, kuid samas ilusad ning vastupidavad. Tooted pidid lastes ilutunnet, tööhimu ja mõtlemisvõimet arendama.⁵⁹ Tooteid reklaamides rõhutati, et ostes Luige kaupa, hoitakse ära kapitali väljavool ning tervendatakse kodumaist majandust.⁶⁰

Luige kaupluses müüdi ka teiste Eesti väiketootjate mänguasju. Näiteks tõi Edgar Klokmann tema juurde müüki endavalmistatud kiikhobuseid ja pasunaid. Nende koostöö varjukülgi kirjeldab kohtutoimik, milles vaieldakse selle üle kas Luik ostis kauba Klokmannilt päriselt ära või võttis need vaid edasimüümiseks.⁶¹

Samuti müüs Luik edasi Johannes Õunapi pabermassist mänguasju aastatel 1925-35. Õunap hakkas nendega tegelema pärast ehitaja elukutsest loobumist. Ta valmistas ka eri suuruses ja värvi kiikhobuseid ja –luiki, väiksematele hobustele olid rattad alla pandud. Väidetavalt maksti nende eest hästi ja Õunapi pere sai vastutasuks Luige poest soodushinnaga kaupa osta.⁶²

Teadaolevalt on üks Luige endine töötaja rajanud hiljem oma töökoja. Karl Kolk, kes õppis 1920. aastate alguses Luige juures mänguasjade valmistamist, hakkas pärast seal töötamist iseseisvalt Luige kaupluse jaoks mänguasju tootma.⁶³ Kolk tegutses samuti Tartus koos naise ja kuni nelja palgatöölisega Nõukogude võimu kehtestamiseni.⁶⁴

1935. aastal oli Oskar Luigel aadressil Rüütli 14 neljakordne hoone, mille igal korrusel oli töökoda. Esimesel korrusel asus kauplus ja teisel mänguasjade tööstus kaheksa töölisega. Kolmas ja neljas korrus olid hõivatud köitekoja ja karbitööstusega, kus oli tegevuses neli töolist. Luige väitel olid mõlemad tööstused iseseisvad.⁶⁵ Kuigi äri avaldas pikalt erinevaid trükiseid, hangiti trükitöökojale äritunnistuse alles 1930. aastate lõpus pärast kohtu ettekirjutust. Kohtus kaitses Luik end väitega, et varem pole temalt eraldi äritunnistust trükkimise tarvis nõutud.⁶⁶

---

⁵⁹ *Esimene Eesti Mängu- ja Iluasjade Tööstus Oskar Luik*. Lk 3

⁶⁰ Nool, 5 september 1931. Lk 13

⁶¹ ERA.4451.1.1026, pagineerimata. E. Klokmann'i nõue Oskar Luik'i vastu ostetud kauba eest

⁶² TMMM TAM 30 Korjus

⁶³ ERA.R-66.1.945. L 1. Kolki Karli mänguasjade tööstus Tartus

⁶⁴ TMMM TAM 34 Särev

⁶⁵ ERA.842.1.2063, pagineerimata. Oskar Luik'i köitekoda ja karbitööstus Tartus

⁶⁶ ERA.1356.2.13394, pagineerimata. Luik, Oskar

Luige äri sai koos Nõukogude võimu tulekuga järsu lõpu. 1940. aasta sügisel natsionaliseeriti Oskar Luige ettevõtte ning sellega liideti Karl Kolgi ja Nikolai Willeri töökojad. 1941 Oskar Luik küüditati koos pereliikmetega ning sama aasta lõpus ta suri.⁶⁷

2.2. Adolf Turba

Sarnaselt Oskar Luigele pidas Adolf Turba oma ärisid läbi mitme aastakümne, jõudes tegutseda nii Tartus kui Tallinnas. Ärisid oli tal mitu, kuid peamiselt tegutses ta maalrina ning valmistas ja parandas nukke. Turba Eesti suurim nukutööstus „Linda“ suutis tegutseda aasta.

Turba sündis 1885. aastal ning avas 1909. aastal Tartus esmalt maalritöökoja Karlova 10 (praegu Kalevi tn) aadressil.⁶⁸ Selle kõrvale rajas ta 1920. aastal Tartus nukutööstuse ja -kliiniku.⁶⁹ Seitse aastat hiljem likvideeris Turba oma ärid ning plaanis sarnaselt tuhandetele teistele eestlastele perega Brasiiliasse emigreeruda. Turba perekond ei saanud selleks viisat, pärast mida asuti elama Tallinnasse.⁷⁰ 1927. aasta lõpus taasrajas ta äri Kaarli puiesteel, mis aasta pärast uuele aadressile Uus tänav 7 ümber koliti.⁷¹ Sinna registreeris Turba 1930. aastal töökoja nimega „Nukukliinik“ Adolf Turba, neli aasta hiljem on asutust nimetatud lihtsalt „Adolf Turba“.⁷²

1935. aasta kevadel palus Turba oma äri Kaubandus- ja Tööstuskoja registrist kustutada, et keskenduda suuremale projektile.⁷³ Samal kevadel rajas ta uue nukutööstusettevõtte „Linda“ (abikaasa nime järgi), mille tegevus jäi aga väga lühikeseks. Ettevõtte asukohaks oli Uus 34. Seal proovis Turba ainukesena Eestis toota nukke masinatega ning suuremates kogustes. Tema partneriks sai insener Immanuel Lourie ning äri oli meeste vahel pooleks jagatud.⁷⁴

Nukke plaaniti valmistada spetsiaalsest kohapeal segatud massist. Masinaid oli soetatud kolm: pulveerimise masin, elektrimootoriga stants ning massi segamise masin. Tallinna

---

⁶⁷ Leo Õispuu et al., toim, *Nõukogude okupatsioonivõimu poliitilised arreteerimised Eestis [1940-1988]: Political arrests in Estonia under Soviet occupation [1940-1988]. Volume 2. Köide 2* =, Represseeritud isikute registrid (RIR) ; Repressed persons records (RPR), raamat 2 = book 2. Tallinn: Eesti Represseeritute Registri Büroo, 1998. Lk 259

⁶⁸ ERA.1569.1.4535, pagineerimata. Turba, Adolf

⁶⁹ Päevaleht, 2. jaanuar 1935. Lk 4. Adolf Turba 50-aastane.

⁷⁰ TMMM TAM 23 Sepaste/Turba mänguasjatööstus

⁷¹ ERA.1569.1.4535, pagineerimata. Turba, Adolf

⁷² ERA.891.2.12814. L 3-4. Nukukliinik - Adolf Turba

⁷³ ERA.959.2.9149, pagineerimata. Turba, A - maalri- ja nukutööstus

⁷⁴ ERA.842.1.2003, pagineerimata. Nukutööstus Linda Tallinnas

linnaavalitsuse ehitusosakond liigitas ettevõtte kesktööstuse hulka. Asutuses pidi tööle hakkama 5-10 naistöolist.⁷⁵ Ettevõtte tipphetkel töötas seal koguni 23 inimest.⁷⁶

1936. a jaanuaris müüsid Lourie ja Turba aga ettevõtte Aleksander Derjabinile.⁷⁷ Pärast teda vahetusid ettevõtte omanikud poole aasta jooksul veel kolm korda. Viimane teadaolev omanik oli Aleksander Alde. Ettevõtte kustutati Eesti Tööliste Kinnitusühisuse nimekirjast 1938. aasta märtsis. Selleks ajaks ei olnud „Linda“ enam kaks aastat tegutsenud.⁷⁸

Pärast „Linda“ mahamüümist jätkas Turba 1936. aasta septembris järgmise äri „A.Turba maalri- ja nukutööstus“ all, aadressil Roosikrantsi 13. Töötajate arv varieerus seal ühest viieni. 1937. aasta alguses lasi Adolf Turba ettevõtte oma naise nimele registreerida kuniks ta selle aasta lõpus taas üle võttis.⁷⁹ Siis muudeti uuesti ettevõtte nime, seekord „Adolf Turba Nukutööstus ja -kliinik“ ja töökoda kolis ümber aadressile Roosikrantsi 7.⁸⁰ Seal oli perel kolmetoaline korter, mille ühes toas oli avatud nukukliinik. Nukke endid valmistati sama maja keldris.⁸¹ Seal tegutses Turba 1940. aasta juunikuuni.⁸²

1934. aasta märtsis on Turba end Tööoskusametis maalermeisteriks registreerinud. Esialgu tegigi ta oma Tallinna ettevõttes maalritöid ning valmistas reklaame ja kaupluste silte. Ettevõtte juurde loodud nukutööstuse ja -kliiniku osakonnas parandati nukke ja karusid, samuti valmistati neile parukaid ja riideid.⁸³ Lisaks parandati kullatud pildi- ja peegliraame ning valmistati hoiukarpe, kohvikannu soojendajaid ja vaateakendele mannekeene.⁸⁴

Turba valmistatud nukud olid küllaltki kallid. Ühel Ühisabi suurballil loosiauhinnana mõeldud nuku väärtuseks oli 150 krooni.⁸⁵ Turba valmistas 1930. aastate lõpus nukke papjeemašest.⁸⁶ Mass segati köögis puupliidi peal kokku. Iga kehaosa jaoks oli kahepoolne vorm, mis jättis peale kasutamist kehaosadele triibud, mis lihviti liivapaberiga maha. Nukke värviti käsipritsiga, pärast mida detailid peale maaliti. Juustena kasutati nii päris- kui kunstjuukseid.⁸⁷ Üsna sageli valmistati nuku juuksed tellija enda juustest. Mõnde nukukudele lisati ka

⁷⁵ ERA.969.4.938, pagineerimata. „Linda“, A. Turba ja J. Lurje Tallinnas, Uus 34 nukutööstus

⁷⁶ ERA.959.2.4419, pagineerimata. „Linda“ - nukutööstus

⁷⁷ ERA.891.2.22019, pagineerimata. Nukutööstus „Linda“ O. Ney

⁷⁸ ERA.842.1.2003, pagineerimata. Nukutööstus Linda Tallinnas

⁷⁹ ERA.959.2.9149, pagineerimata. Turba, A - maalri- ja nukutööstus

⁸⁰ ERA.891.2.12814, L 1 Nukukliinik - Adolf Turba

⁸¹ TMMM TAM 23 Sepaste/Turba mänguasjatööstus

⁸² ERA.959.2.9149, pagineerimata. Turba, A - maalri- ja nukutööstus

⁸³ ERA.1569.1.4535, pagineerimata. Turba, Adolf

⁸⁴ TMMM TAM 23 Sepaste/Turba mänguasjatööstus

⁸⁵ Metsna, „Mänguasjade valmistamisest ja turustamisest Tallinnas 1930. aastatel“. Lk 109

⁸⁶ peenestatud paberist, kriidist, kipsist ja liimainest mass

⁸⁷ TMMM TAM 23 Sepaste/Turba mänguasjatööstus

häälemehhanism, mis olenevalt nuku asendist, ütles kas „mamma“ või „papa“. Nukke valmistati vaid kahes suuruses. Lisaks valmistati kohapeal nukuriideid.⁸⁸

Nukkude valmistamisse oli kaasatud kogu pere. Abikaasa värvis nägusid, Adolfi ema lakkis nukkude juukseid.⁸⁹ Neile lisaks kasutati veel 2-4 abitöölist.⁹⁰

Sarnaselt paljudele teistele mänguasjatootjatele osales ka Turba oma nukkudega näitustel. 1936. aastal pärjati teda esimese kohaga Tallinna näitusel.⁹¹ Lisaks Eesti näitustele käis Adolf Turba oma toodetega ka väljaspool ja sai Saksamaal Düsseldorfis 1935. aastal auhinnalise teise koha.⁹²

Nõukogude ajal loobus Turba nukkude valmistamisest. Edaspidi töötas ta Tallinna Kunstitoodete Kombinaadi juhatajana ja kunstnikuna. Väidetavalt on Turba osa võtnud ka Estonia teatri laemaali tegemisest.⁹³

2.3. Ettevõtte Peo-leo

Peo-leo on läinud ajalukku kui Eesti esimene Kaubandus- ja Tööstusministeeriumis registreeritud kaubamärk. Märki kasutamise õigus anti 2. aprillil 1919 ning selle omanikeks olid õpetaja Paul Epler (sünd 1883) ja kunstnik Richard Kivit (sünd 1888). Kaubamärgi kasutamise õigus anti neile kümneks aastaks.

Äris tegeleti puidust mänguasjade⁹⁴ tootmise kõrval ka saabaste valmistamisega.⁹⁵ Sama aasta lõpus oldi kaubaga väljas jõuluturul. Postimees on nende toodangut kiitnud ja toonud välja, et nende poolt toodetud mänguasjade juures on tajutav, et need on tehtud hea kunstniku ja õpetaja koostöös, tänu millele on kaup nii kunstiliselt kui otstarbekuselt heal tasemel. Esialgu olid toodete seas ülekaalus puidust nikerdatud värvilised koduloomad ja inimfiguurid, hiljem lisandusid muinasjututegelased ning mitmesugused võõramaised loomad.⁹⁶

Epleri ja Kiviti koostöö ei kestnud pikalt. Aasta pärast kaubamärgi registreerimist on töökoda läinud proua S.Epleri omandusse. Ajakirjandus on selle toodangut jätkuvalt kiitnud, kaup oli

---

⁸⁸ Metsna, „Mänguasjade valmistamisest ja turustamisest Tallinnas 1930. aastatel“. Lk 108

⁸⁹ TMMM TAM 23 Sepaste/Turba mänguasjatööstus

⁹⁰ ERA.959.2.9149, pagineerimata. Turba, A - maali- ja nukutööstus

⁹¹ Päevaleht, 1 september 1936. Kohalikke teateid.

⁹² TMMM TAM 23 Sepaste/Turba mänguasjatööstus

⁹³ TMMM TAM 23 Sepaste/Turba mänguasjatööstus

⁹⁴ Lisa 1. TMMM 5085 Puidust härg.

⁹⁵ ERA.916.3.1736, pagineerimata. Paul Epler ja Richard Kivit

⁹⁶ Postimees, 23 detsember 1919. Lk 4. Laste jõuluturg

populaarne, maitsekas ja välismaisega täiesti võrreldav. Käsitööna valminud esemed olid kenasti värvitud ja nõudlus nende järele ületas pakkumise.⁹⁷

Paraku puudub ettevõtte kohta hilisem teave. On teada, et Paul Epler jätkas õpetaja ametis Tartu IX algkoolis ning sai 1928 selle juhatajaks.⁹⁸ Richard Kivit suundus aastatel 1921-22 oma oskusi Saksamaale täiendama ja töötas edaspidi joonistusõpetajana ning pühendus illustreerimisele, graafikale ja reklaami kujundamisele.⁹⁹ Kiviti kohta on teada fakt, et ta on mänguasjade valmistamisega ka hiljem kokku puutunud. Nimelt valmis tal koos Oskar Luigega lauamäng „Suusasõit“.¹⁰⁰

Kuigi Epler ja Kivit olid äripartnerid lühikest aega, on neil kokkupuuteid olnud ka aastakümneid hiljem. Seda kinnitab sõjakahjude nõudmise toimik 1941. aastast, milles Kiviti asjus on tunnistajaks olnud Epler.¹⁰¹

2.4. Roman Timotheus

1895. aastal sündinud Roman Timotheus oli mänguasjatootja iseseisvusajal, kes kogus laiemat tuntust skulptorina hilisemal Nõukogude ajal. Puidust mänguasjade valmistamisega tegeles ta 1930. aastatel.

Timotheus tuli Tartusse 1920. aastal, kus alustas tööd kohalikus masinaehitusvabrikus. Aasta hiljem astus ta Pallase kunstikooli, mille lõpetas alles 1938. aastal. Mänguasjade valmistamisega hakkas ta järjepidevalt tegelema alates 1920. aastate lõpust pärast püsiva töökoha kaotamist likvideerimisele minevas masinavabrikus.¹⁰² Puidust mänguasju valmistati Herne 11 asuvas töötoas.¹⁰³

Timotheus valmistas väga eriilmelisi loomi ning inimesi.¹⁰⁴ Tema toodangusse kuuluvad väikesed aluse peal seisvad, aga ka suuremate kehaosadega ümaramad treitud loomafiguurid. Oma välimuselt meenutavad need sel ajal levinud Miki-Hiire stiili.¹⁰⁵ Nende kõrval valmisid ka rahvariites inimfiguurid. 1932. aasta Tartu Kodutöö Ühingu jõulunäitus-laadal müüs ta inimesi ja loomi kujutavaid mänguasju, mille hinnad jäid vahemikku 30 senti kuni 1,25

⁹⁷ Päevaleht, 3 aprill 1920. Lk 3. Uudis laste sõpradele ja kasvatajatele.

⁹⁸ ERA.R-1106.2.61, pagineerimata. Epler, Paul

⁹⁹ Eesti Kultuurilooline Arhiiv (edaspidi EKLA), f 193, m 87:27. L 2. Kivit, Richard

¹⁰⁰ Eestis toodetud lauamängud Tarmo Kolki kogust. Tartu Mänguasjamuuseumi arhiivmaterjal

¹⁰¹ ERA.R-1157.2.381, pagineerimata. Kivit, Richard

¹⁰² Virve Milk ja Tartu Kunstimuuseum, toim, *R. Timotheus: ülevaade elust ja tegevusest*. Tartu: Tartu Riiklik Kunstimuuseum, 1958.

¹⁰³ "Eesti Töö" Jõulu Turg: Omatööstuse ja Kodutöö Propagandaleht, 24 detsember 1932. Jõulu näitus-laad. Lk 5

¹⁰⁴ Lisa 2-4

¹⁰⁵ Õhtuleht, 30. November 2018. 100 aastat Eesti laste mänguasju: vineerlehmast neegrinuku ja laulva koerani

krooni.¹⁰⁶ Mingil määral on Timotheus mänguasju valmistanud ka veel 1940. aastatel,¹⁰⁷ kuid siis keskendus ta enam skulptuurile ning oli õppejõuks kunstiinstituudis ja Tartu Kujutava Kunsti koolis.¹⁰⁸

2.5. Nikolai Willer

Nikolai Willer (Viller) oli Tartus laiemalt tuntud arhitektina.¹⁰⁹ Baltisaksa päriolu Willer sündis 1880. aastal Moskvas ning jõudis Eestisse 1920. aastal põgenedes punase terrori eest.¹¹⁰ Moskvas oli ta tegev ausammaste valmistamise vabriku juhatajana. Pärast Tartusse siirdumist ei õnnestunud tal esmalt erialast tööd leida ning seetõttu teenis ta elatist lihttöödega, näiteks poodidele siltide valmistamisega jms.

Õige pea asutas ta mänguasjade valmistamise töökoja, kus hakkas tootma puidust esemeid. Samuti asutas ta isikliku kaupluse ning registreeris kaubamärgi Ni-Wi.¹¹¹ Arhitektina registreeriti ta 1925. aastal, mis sai tema põhiteenistuseks.¹¹² Olemasoleva materjali põhjal on raske hinnata mil määral Willer ise mänguasjade tootmisega tegeles.

Willeri püsivaks elukohaks sai Karlova 10 (praegune Kalevi tn).¹¹³ Samas majas asus ka kauplus. Varem oli sellel aadressil tegutsenud Adolf Turba maalri- ja nukutöökoda. Kaupluse asutas Willer hiljemalt 1932. aasta lõpuks.¹¹⁴ Tema tütre mälestuste põhjal asunud isa ettevõtte Soola 7 aadressil,¹¹⁵ kuid seda ei kinnita muud dokumendid. Willeri asutus kandis nime „Kunstitööstuslik töökoda ja äri Ni-Wi“,¹¹⁶ kus lisaks mänguasjadele valmistati pesakaste.¹¹⁷ Kõigi nende tegevuste kõrval hakkas Nikolai Willer alates 1936. aastast joonestamist õpetama Tartu linna 17. (juudi) algkoolis.¹¹⁸

---

¹⁰⁶ Tartu Kodutöö Ühing. Tartu Mänguasjamuuseumi arhiivmaterjal

¹⁰⁷ „Roman Timotheus“, vaadatud 13. märts 2019,

<http://digiarhiiv.mm.ee/digiarhiiv/www.digiarhiiv.mm.ee/digiarhiiv/?q=node/274>

¹⁰⁸ Milk ja Tartu Kunstimuuseum, R. *Timotheus*.

¹⁰⁹ Tartu Postimees, 20. detsember 2011. Athena kino looja tehtud mänguasjad jõudsid tagasi Tartusse

¹¹⁰ Tartu Postimees, 11. veebruar 2010. Unustatud lelumeistri tööd jõudsid Tartusse

¹¹¹ Mänguasjade müük ja valmistamine kuni 1945 (v.a). Nikolai Villeri töökoda. Tartu Mänguasjamuuseumi arhiivmaterjal

¹¹² Riigi Teataja, 6. Märts 1925. Nr 37/38. Inseneride, arhitektide ja tehnikute kutseõiguste seaduse põhjal 1924 aasta kestel registreeritud tehnika eriteadlaste nimekiri.

¹¹³ ERA.1614.2.350, pagineerimata. Viller, Nikolai

¹¹⁴ "Eesti Töö" Jõulu Turg: Omatööstuse ja Kodutöö Propagandaleht, 24 detsember 1932. Lk 5

¹¹⁵ Mänguasjade müük ja valmistamine kuni 1945 (v.a). Nikolai Villeri töökoda. Tartu Mänguasjamuuseumi arhiivmaterjal

¹¹⁶ Postimees, 15 detsember 1934. Lk 10

¹¹⁷ Postimees, 13 veebruar 1935. Tartu teated. Lk 7

¹¹⁸ Mänguasjade müük ja valmistamine kuni 1945 (v.a). Nikolai Villeri töökoda. Tartu Mänguasjamuuseumi arhiivmaterjal

Willeri äri polnud eriti suur, näiteks oli kaupluses tööl vaid üks naisterahvas, töökojas tegutsenud 1-2 töolist, kes valmistasid esemeid Willer loodud näidiste põhjal. Enne müüki kontrollinud Willer kauba alati ise üle. Kõige rohkem valmistati seal lamedaid aluse peale liimitud figuure.¹¹⁹ Tema poes olid müügil erinevad vineerist esemed nagu küünlajalad, õllekapad, munatopsid jms. Mänguasjadest müüdi lisaks loomakujudele talumaju, puidpõõsaid, lilli, klotse, rõngaid, puust lauamänge ja järelveetavaid asju.¹²⁰ Nikolai Willer osales Tartu Kodutöö Ühingu näitustel, kus tema pakutavad esemed varieerusid alatest klotsidest ja loomadest kepphobuste ja võidusõiduautodeni. Toode hinnad jäid 15 senti ja kolme krooni vahel.¹²¹

Kui proovida välja tuua Willeri toodangu eripärasid, siis on ka Ni-Wi sarnaselt Peo-leole oma toodangut kunstipärase ja pedagoogiliselt harivana reklaaminud.¹²² Willer on erinevalt teistest mänguasjatootjatest enam reklaami teinud saksakeelsetes väljaannetes.¹²³ Orienteerumine saksakeelsele ostjaskonnale oli mõistetav, kuna tol ajal moodustas peamise ostjaskonna jõukam elanike kiht. Kindlasti mõjutas valikut Willeri enda baltisaksa päritolu.

1939. aastal lahkus Willer koos perega Tartust ja asus elama Lvovi.¹²⁴ Ta töökoda läks esialgu Saksa Usaldusvalitsuse valdusse, mille Nõukogude võim hiljem riigistas ning liitis ettevõttega „Mäng ja Kool“, kuhu koondati kokku ka teisi Tartu mänguasjatöökodasid.¹²⁵

2.6. Ettevõtte Läänela

1933. aastal alustas Nõmmel tööd Läänela nukutööstus. Tegemist oli pereettevõttega, mille omanikuks ja asutajaks oli Cecelia (või Cäcilie) Tehve. Ettevõtte valmistas ning parandas nukke.

Nukke valmistati kodustes oludes Nõmmel, Läänekaare 28 (Nõmme Sõnas on aadressiks märgitud Lääne tänav 26¹²⁶). Cecilia tegutses koos tütre Larissa Tehvega (hiljem Larissa Maasikas). Cecelia oli oma oskused omandanud tuttava õmbleja Julie Welbachi käest, kes valmistas nukke vaid oma lõbuks. Sarnaselt paljudele teistele mänguasjatootjatele, polnud

---

¹¹⁹ Lisa 5-7

¹²⁰ Samas

¹²¹ Tartu Kodutöö Ühing. Tartu Mänguasjamuuseumi arhiivmaterjal

¹²² Postimees, 19 detsember 1936. Lk 12

¹²³ Mõningad näited: Deutsche Zeitung, 13 detsember 1934; Deutsche Zeitung, 6 aprill 1936; Deutsche Zeitung, 21 detsember 1937.

¹²⁴ Tartu Postimees, 20. detsember 2011. Athena kino looja tehtud mänguasjad jõudsid tagasi Tartusse

¹²⁵ ERA.R-66.1.946. L 4. Luige, Oskari mänguasjade ja koolitarvete tööstus Tartus.

¹²⁶ Nõmme Sõna, 24. aprill 1937. Lk 5. Mai tuleb...

Cecelia Tehvelgi nukkude valmistamine ainsaks sissetulekuallikaks. Lisaks tegeles ta ka korterite üürimisega.¹²⁷

Stiililt valmistati väga erinevaid nukke, nii liikuvaid kui ka jäikaid.¹²⁸ Töökojas valmistati hulgaliselt väikeseid riidest kehaga nukke. Suuremad nukud valmistati papjeemašest, mis Läänela töökojas segati kokku liimist, kriidist, jahust ja pabermassist. Seejärel valati mass vormi ning pärast kuivamist võeti pooled vormidest ning liimiti kokku. Nukkude vormid ei olnud ostetud, vaid saadi töökotta parandamisele toodud nukkude pealt. Peale seda pahteldati ja lihviti ühenduskohad üle. Nuku jäsemed ühendati kummipaela abil, seejärel nukud värviti. Nägu maaliti, silmad tehti klaasist, parukaks kasutati enamasti päris juukseid, mis punuti töökojas kokku.¹²⁹ Juukseid hangiti juuksurist ning nende muretsemisega erilisi probleeme ei tekkinud, kuna mood soosis pikkade juuste lühikeseks lõikamist.¹³⁰ Töökojas valmistati väiksemal hulgal ka traadist sõrestikul, riidest pea ja käte-jalgadega Miki- ja Minni-Hiire. Lisaks valmistamisele tegeldi ka nukkude parandamisega. Riidest ja papjeemašest nukkude kõrval parandati Läänelas ka tselluloidist nukke.¹³¹

Töökoja tegevus oli nädalapäevade kaupa paika pandud. Esmaspäeval valmistati tainas, teisipäeval pandi osad kokku ja kolmapäeval lihviti. Seejärel värviti ning laupäeval hakati nukkudele riideid õmblema. Sellise tööjaotusega oli võimalik pühapäeviti neid müümas käia. Nukke müüdi iseseisvalt, seda nii täikadel kui näitustel. Suuri, üleni papjeemašest nukke valmistati töömahu tõttu vaid tellimise peale. Poodidesse saadeti müügile enamasti vaid nuku kehaosi, allhankeid tehti teistele töökodadele ja kauplustele üle Eesti, sh Oskar Luige omale. Enne jõule oli nende kodust lastel võimalus helistada jõuluvanale, et jõulusoove telefoni teel edastada.¹³²

Kiirematel perioodidel kasutati nukkude valmistamisel abilisi. Enamasti läks abikäsi vaja enne näitust.¹³³ Kui tütar Larissa mehele läks ja Rakverre kolis, siis oli Läänelas lühikest aega tööl hiljem kunstnikuna tuntuks saanud Ene Falkenberg.¹³⁴

---

¹²⁷ Metsna, „Mänguasjade valmistamisest ja turustamisest Tallinnas 1930. aastatel“. Lk 104

¹²⁸ Lisa 8. TMMM 2498 Nukk

¹²⁹ Samas. Lk 101-105

¹³⁰ Tiia Toomet et al., *Mänguasjad jutustavad: 20. sajandi eesti mänguasjade lood*. Tallinn: Tammerraamat, 2010. Lk 80

¹³¹ Metsna, „Mänguasjade valmistamisest ja turustamisest Tallinnas 1930. aastatel“. Lk 103

¹³² TMMM TAI 4 Maasikas

¹³³ Samas. L 1

¹³⁴ Samas. L 5

Tehved esinesid nukkudega näitustel Tallinnas, Tartus ja Riias. 1936. aasta Eesti Põllumeeste Seltsi ja 1937. aasta Tallinna Eesti Põllumajanduse Aktsiaseltsi näitustel saavutasid nad esikoha. Näitustel osalemine tasus end tänu ostjatele rahaliselt alati ära.¹³⁵

Sarnaselt paljudele teistele mänguasjatootjatele lõppes Läänela ametlik tegevus Nõukogude võimuga, kui erasektorile pandi peale nii kõrged maksud mida ettevõtte enam tasuda ei suutnud. Larissa Maasikas jätkas siiski ka Nõukogude ajal vähesel määral nukkude valmistamise ja parandamisega, tehes seda peamiselt isiklikele tuttavatele. Viimased nukud valmistas ta müügiks veel 1990. aastal.¹³⁶

2.7. Mari Adamson

Üks tuntumaid ja rahvusvahelistelt näitustelt enim auhindu toonud nukuvalmistajaks oli Mari Adamson (kuni 1927 Vassiljev, 1927-1936 Sannamees), kes on hiljem tuntust kogunud tekstiilikunstnikuna.

Mari Adamson sündis 1908. aastal Volossovis (tänapäeva Leningradi oblastis). Hariduse sai ta naiskäsitöö erialal Riigi Kunsttööstuskoolis Tallinnas, kuigi lõpudiplomini ta seal ei jõudnud.¹³⁷ 1927. aastal astus ta Pallase kunstikooli, kust aasta hiljem Pariisi ümber asus. Seal hakkas ta raha teenimiseks tööle kunstnikuna ühes dekoratiivnukkude ateljees, mis valmistas salonginukke. 1929. aastal kolis ta Tallinnasse tagasi ja asus tööle kunstnikuna Medea moeateljeesse, mis valmistas ka nukke ja loomi. Ettevõtte reklaamis end huumoriküllaseid dekoratiivseid nukke, loomi ja kujukesi müüva asutusena.

Peale Medea pankrotti 1931. aastal tegutses Adamson vabakutselise kunstnikuna. Mänguasjadest valmistas ta peamiselt nukke ja loomi,¹³⁸ mida 1930. aastate jooksul lõi ligi nelisada.¹³⁹ 1932. aasta Tartu Kodutöö Ühingu näitusel algasid tema valmistatud väiksemate ja odavamate loomade hinnad 1,50 kroonist. Kõige kallim oli häält tegev karu, mille hind oli 14 krooni.¹⁴⁰

Adamsoni mänguasju on kroonitud mitmekümnete auhindadega. Eestis osales ta erinevatel põllumajandus- ja kunstinäitustel peamiselt rahvariietes nukkudega. 1934 tõi ta Antwerpeni ja 1937 Pariisi näitustelt kaasa kaks esikohta dekoratiivloomade ja –nukkude arvestuses. Samuti

---

¹³⁵ Metsna, „Mänguasjade valmistamisest ja turustamisest Tallinnas 1930. aastatel“. Lk 103

¹³⁶ Samas. Lk 101-105

¹³⁷ Helene Kuma ja Paul Reeveer, *Mari Adamson: elu ja tegevus*. Tallinn: ENSV Kunst, 1960. Lk 5

¹³⁸ Lisa 9. TMMM 8539 Part

¹³⁹ Kuma ja Reeveer, *Mari Adamson*. Lk 12

¹⁴⁰ Tartu Kodutöö Ühing. Tartu Mänguasjamuuseumi arhiivmaterjal

osales ta 1935. aastal Ameerika Ühendriikides Balti riikide rändnäitusel, mis hõlmas üheksat erinevat linna.¹⁴¹

Mari Adamsonilt on hiljem uuritud miks ta nukkude valmistamise lõpetas. Põhjenduseks osutus tohutu aeg, mis nende valmistamisele kulus kuigi teda selle juures abistati. Samas pidas ta oma nukke väga lähedasteks võrreldes neid oma lastega.¹⁴²

Adamson keskendus dekoratiivnukkude ja -loomade valmistamisele kuni 1937. aastani, pärast seda hakkas ta tegelema peamiselt kujutava kunstiga. Nõukogude ajal asus ta tööle Tallinna Riikliku Tarbekunsti Instituuti. Hilisemal ajal valmistas ta nukke vaid üksikute näituste tarbeks.¹⁴³

2.8. Nikolai Heidelberg

Nikolai Heidelbergi (snd 1900) suunasid mänguasjade tootmise juurde ilmselt tema vanemad, kes omasid alates 1907. aastast mänguasjakauplust Tallinnas Raekoja plats 18. Alates 1937. aastast kolis kauplus mõni maja edasi aadressile Raekoja plats 10.¹⁴⁴ Vanemate kauplus müüs nii Nikolai toodangut kui ka välismaalt toodud kaupu.¹⁴⁵ Nikolai Heidelberg lahkus vanemate Nikolai (snd 1871) ja Marie (snd 1878) juurest 1921. aastal Danzigi, et sealses Tehnikaülikoolis masinaehitust õppida. Oma oskusi asus ta täiendama Danzigi laevatehases.¹⁴⁶

Paari aasta pärast oli ta aga Tallinnas tagasi ning avas 1925. aastal oma töökoja „Mänguasjade tööstus N.Heidelberg“ aadressil Graniidi 3. Oktoobris 1935 kolis Heidelberg on tööstusega Soo 2a, kus ta valmistas mänguasju kuni 1936. aasta lõpuni.¹⁴⁷ Töökojas olid palgal kaks kuni viis töölisi.¹⁴⁸ Tööliste nimekirjast leiame Paul ja Georg Heidelbergi nime, paraku on nende omavaheline võimalik sugulusside teadmata.

Mänguasjade tootmist on Nikolai Heidelberg võtnud üsna tõsiselt. 1930. aastal omandas ta Tallinna endiste St. Kanuti ja Toomgildide Käsitöömeistrite Ühingu mänguasjameistri diplomi. Kolm aastat hiljem palus ta end registreerida Tallinna Tööoskusametis mänguasjade meistriks, millega pidi kaasnema erialaeksami sooritamine. Heidelbergi avaldus lükati tagasi,

---

¹⁴¹ Kuma ja Reeveer, Mari Adamson. Lk 37

¹⁴² ERA.5068.1.51, pagineerimata. Impressionistlik intervjuu Mari Adamsoniga

¹⁴³ Kuma ja Reeveer, Mari Adamson. Lk 14-16

¹⁴⁴ ERA.891.2.1859. L 1-3. Mänguasjade kauplus Marie Heidelberg.

¹⁴⁵ Metsna, „Mänguasjade valmistamisest ja turustamisest Tallinnas 1930. aastatel“. Lk 99

¹⁴⁶ ERA.1837.6.193, pagineerimata. Heidelberg, Nikolai Nikolai p

¹⁴⁷ ERA.891.2.398, pagineerimata. Mänguasjade tööstus N. Heidelberg

¹⁴⁸ ERA.1569.2.744, pagineerimata. Heidelberg, Nikolai

kuna meistrite loetelus, kellele amet diplomeid väljastas, puudus mänguasjameistri nimetus. Selle asemel registreeriti ta mõni aeg hiljem Tööoskusametis hoopis lukksepana.¹⁴⁹

Heidelbergi töökojas hakati tootma üleskeeratavaid plekist mänguasju. Samas tegeleti ka väikeste tööstuslike mehhanismide ning valgusarmatuuridega. Tööd, mida ta igapäevaselt töökojas tegi hõlmasid kõikvõimalikke stantsimisi kui ka lapsevankri valmistamist.¹⁵⁰ Toodete hulgas leidsid tinasõdureid, plekist ämbreid, liivkühvleid, kastekanne ja lastelabidaid. Nikolai poja Heimar Heidelbergi mälestuste põhjal valmistati erinevaid mänguasju, sealhulgas nukke. Tselluloidist nukuosi imporditi välismaalt, kohapeal õmmeldi neile riided ja riidest keha juurde. Lisaks valmistati puidust nukumööblit.¹⁵¹ Viimastel aastatel hakkas Heidelberg oma ettevõttes plekist ja puidust mänguasjade kõrval kunstvaigust tarbeesemeid pressima.¹⁵²

Küllap oli kunstvaigust tarbeesemete tootmine tulusam ettevõtmine kui mänguasjade valmistamine, sest Nikolai Heidelberg loobus mänguasjade tootmisest. 1937. aasta alguses registreeriti uus äri nimega „Bakeliiditööstus Nikolai Heidelberg ja Ko“. Nimetatud ettevõtte tegevusalaks sai bakeliidist ja kunstvaigust tarbeesemete pressimine ja töötlemine ning selle kaasomanikuks sai Valeri Pikner. Mänguasjade tootmisest loobuti siis täielikult, bakeliiditööstuse kaubaartikliteks said toosid, niidirullid, kausid, peekrid jms.¹⁵³ Nõukogude võimu tulekul õnnestus Nikolai Heidelbergi perel küüditamisest pääseda, kuid ta enda elutee lõppes vangilaagris.¹⁵⁴

2.9. Mänguasjatootmise üldisi arenguid

Eestis ei tekkinud erinevalt Soomest suuremat mänguasjatööstust nagu näiteks Martta nukutööstus, kus juba 1920. aastatel töötas üle saja töölise.¹⁵⁵ Eesti mänguasjatöökodad olid väikesed ning neis kasutati vaid vajaduse korral abitöölisi, näiteks enne näituseid. Vaid üksikud tootjad palkasid püsivat tööjõudu. Sageli oli mänguasjade valmistamisse kaasatud perekond nagu Adolf Turba ja Oskar Luige ärides, kuid samuti Läänela, Karl Kolki ja Nikolai Heidelbergi ettevõtetes.

---

¹⁴⁹ Samas.

¹⁵⁰ Samas.

¹⁵¹ Metsna, „Mänguasjade valmistamisest ja turustamisest Tallinnas 1930. aastatel“.

¹⁵² ERA.969.4.792, pagineerimata. N. Heidelberg ja Ko Tallinnas, Soo tn. 2a bakeliiditööstus

¹⁵³ ERA.969.4.792, pagineerimata. N. Heidelberg ja Ko Tallinnas, Soo tn. 2a bakeliiditööstus

¹⁵⁴ Kaja Toomel et al., toim, *Poliitilised arreteerimised Eestis 1940-1988: Political arrests in Estonia 1940-1988. Volume 1. Köide 1* =, Represseeritud isikute registrid (RIR) = Repressed persons records (RPR), raamat 1. Tallinn: Eesti Represseeritute Registri Büroo, 1996. Lk 73

¹⁵⁵ „Pipsa and veli dolls are made in Finland by Martta nukketeollisuus Turku Finland“, vaadatud 27. aprill 2019, http://www.fintoys.com/martta_doll.html.

Ainukese katse nukke tööstuslikult toota tegi Adolf Turba. Tema rajatud nukutööstuses „Linda“ töötas 23 töolist, kuid selle ettevõtte eluiga jäi üürikeseks. Äri ei suutnud edasi arendada ka uued omanikud. Kõige suuremaks jäigi esimesena tegevust alustanud Oskar Luige äri, kelle alluvuses töötas enne 1940. aasta natsionaliseerimist ligi 20 inimest. Kuna Luigel oli veel mitmeid ärisid pole täpselt teada palju neist reaalselt mänguasjade tootmisega seotud oli.

Mänguasjatootmine ei olnud kindlasti kõige lihtsam raha teenimise viis. Seda näitab ka asjaolu, et sageli oli mänguasjatootjatel teine sissetulekuallikas. Oskar Luigel oli mitu erinevat äri (kauplus, mänguasjatöökoda, trükikoda, karbitööstus). Adolf Turba valmistas mänguasju maalritöökoja kõrval. Nikolai Willer tegutses ühtaegu arhitekti ja joonestamisõpetajana ning pidas kauplust. Cecelia Tehve sai kinnisvaraomanikuna suure osa sissetulekust mitte mänguasjade müügist vaid korterite üürimisest.

Mänguasjade tootmiseni jõuti väga erineval viisil. Mitmed tootjad on olnud kunstniku taustaga inimesed, kes on kas isiklikust huvist või olude sunnil hakanud mänguasju valmistama. Roman Timotheusist, kes pärast püsiva töökoha kaotamist 1930. aastatel hakkas mänguasju tootma, sai hiljem skulptor.¹⁵⁶ Nikolai Willer, kes ei leidnud Venemaalt Eestisse tulles arhitektina erialast tööd ja hakkas esialgu äridele silte valmistama, peale mida rajas mänguasjade töökoja ja kaupluse.¹⁵⁷ Adolf Turba lõi nukuäri maalritöö kõrvale, olles eelnevalt samuti äridele siltide valmistamisega tegelenud.¹⁵⁸ Johannes Õunap ei soovinud eaka mehena enam ehitamisega tegeleda ja valis elatise teenimiseks mänguasjade tootmise.¹⁵⁹ Mari Adamson leidis noore tekstiilikunstnikuna tööd Pariisis dekoraatiivnukkude ateljees, tänu millele kujunes temast Eestisse tagasitulles kõige isikupärasemate nukkude valmistaja.¹⁶⁰

Enamasti olid Eesti tootjad kas iseõppinud või mõne teise mänguasjameistri juures teadmisi omandanud. Karl Kolk õppis mänguasjade valmistamist Oskar Luige, Cecelia Tehve aga tuttava õmbleja juures. Teadaolevalt sai mänguasjade valmistamist õppida Saksamaal, kuid pole teada, et Eestist keegi seal õppinud oleks. 1934. aasta Päevaleht kirjeldab, et Eestis tegutses kaks kuni kolm Moskva käsitööinstituudi lõpetajat, kes valmistavad mänguasju.¹⁶¹

---

¹⁵⁶ Virve Milk ja Tartu Kunstimuuseum, toim, R. Timotheus: ülevaade elust ja tegevusest. Tartu: Tartu Riiklik Kunstimuuseum, 1958.

¹⁵⁷ Tartu Postimees, 11. veebruar 2010. Unustatud lelumeistri tööd jõudsid Tartusse

¹⁵⁸ Päevaleht, 2. jaanuar 1935. Lk 4. Adolf Turba 50-aastane.

¹⁵⁹ TMMM 30 Korjus

¹⁶⁰ Kuma ja Reeveer, *Mari Adamson*. Lk 9.

¹⁶¹ Päevaleht, 16 detsember 1934. Lk 5. Mängukannid

Üks neist oli ilmselt Nikolai Willer, kes oli eelnevalt töötanud Moskvast. Teiste osas puudub igasugune info.

Kuigi Tartu Kodutöö Ühing nimetas mänguasjade valmistamist naiste käsitöö alaks,¹⁶² siis tootjaid analüüsides ei saa kuidagi väita, et tegu oleks olnud pelgalt naiste alaga. Pigem oli selle alaga tegelejad mehed. Ühingu enda liikmete hulgas oli kaheteistkümnest mänguasjatootjast viis naised.¹⁶³

Eestis valmistati nukke peamiselt riidest või papjeemašest. Tavapärane oli ka nuku tselluloidist kehaosade tellimine välismaalt, mis õmmeldi seejärel riidest keha külge. Eestis tselluloidist mänguasjade tootmiseni ei jõutud, kuigi Euroopas oli selline valmistusviis kasutusel juba aastakümneid.¹⁶⁴

Nukkude kõrval oli levinuks ka puidust inim- ja loomafiguuride tootmine. Puidust mänguasja tootsid kõik analüüsitavad ettevõtjad, kes ei tegelenud just nukkude valmistamisega. Plekk oli samuti levinud materjal mänguasjade valmistamisel. Kuigi mujal maailmas olid kaisukarud mänguasjatoodete hulgas võidukäiku tegemas,¹⁶⁵ siis uuritavatel kümnenditel polnud karud Eestis nii populaarsed.

Peaaegu kõik suuremad mänguasjatootjad olid oma loominguga esindatud Eesti, osad ka välismaistel näitustel. Näitustel osalemine tõstis tarbimist, mis avaldus kõige ilmekamalt Läänela nukutööstuse näitel. Näitustel tõsteti esile parimaid ning premeeriti kuld- või hõbeaurahaga, auhinnalistele kohtadele jagati ka rahalisi preemiaid. Nii teenis Oskar Luik Eesti Kaubandus-Tööstuskoja 1922. aasta näitusel Tallinnas 5000 marka. Samal näitusel sai Marie Walter riidest valmistatud mänguasjakogu eest 3000 marka.¹⁶⁶ Nukkude hindamisel pidas komisjon esteetilise ilu kõrval oluliseks ka nende vastupidavust, mida kontrolliti nukupea maha viskamisega.¹⁶⁷

Näitusi korraldasid mitmed ühinged. Mänguasjatootajad on olnud väljapanekutega Põllumajandusnäitustel, Eesti näitustel, Tartu näitustel jne. Välismaistel näitustel osalesid nukkudega Cecelia Tehve Riias¹⁶⁸ ja Adolf Turba Düsseldorfis.¹⁶⁹ Mari Adamson osales

¹⁶² Tartu Kodutöö Ühing. Tartu Mänguasjamuuseumi arhiivmaterjal

¹⁶³ ERA.4880.1.5, pageerimata. Liikmete nimistu

¹⁶⁴ *The Collector's Encyclopedia of Toys and Dolls*. Lk 53

¹⁶⁵ Brown ja Teddy Bear Museum Stratford-upon-Avon, *The Teddy Bear Hall of Fame*. Lk 20

¹⁶⁶ Postimees, 16 juuni 1922. Lk 7. Tööstus-kaubandusline näitus Tallinnas.

¹⁶⁷ Metsna, „Mänguasjade valmistamisest ja turustamisest Tallinnas 1930. aastatel“. Lk 103

¹⁶⁸ Samas. Lk 101-105.

¹⁶⁹ TMMM TAM 23 Sepaste/Turba mänguasjatööstus

näitustel 1934 Antwerpenis ja 1937 Pariisis, kus saavutas mitmeid auhinnalisi kohti.¹⁷⁰ Samuti osales ta 1935. aasta Balti riikide rändnäitusel Ameerikas.¹⁷¹

Kui jälgida mänguasjatootjate müügistrateegiaid, siis on reklaamides kõige enam rõhutatud, et tegu on Eestis valmistatud kaubaga. Kodumaise toodangu ostmisega on elavdatud kohalikku majandust ning antud inimestele tööd ja tegevust. Teiseks on rõhutatud Eesti mänguasjade kvaliteeti, mida on peetud sama heaks või isegi paremaks sissetoodud mänguasjade omast. Kolmandaks tõdetakse, et Eesti mänguasjad on esteetiliselt ilusad.

Nõukogude võimu kehtestamise ajaks ei tegelenud enamuses käsitletud tootjatest enam mänguasjade valmistamisega. Adamson oli juba paar aastat pühendunud tekstiilikunstile ja Timotheus skulptuurile. Willer lahkus riigist koos baltisakslastega. Heidelberg asendas 1937. aastal mänguasjatööstuse bakeliiditööstusega. Vaid Luik, Turba ja Läänela tegutsesid Nõukogude ajani. Erasektorile määratud kõrgete maksude tõttu lõpetas Läänela oma tegevuse. Turba jätkas Nõukogude ajal maalritöödega ja töötas Tallinna Kunstitoodete Kombinaadis loobudes nukkude valmistamisest. Oskar Luik ettevõtte riigistati, ta ise küüditati koos perega 1941. aastal. Eesti mänguasjatööstuse jaoks algas uus ajajärk.

---

¹⁷⁰ Helene Kuma ja Paul Reeveer, *Mari Adamson: elu ja tegevus*. Tallinn: ENSV Kunst, 1960. Lk 37-38.

¹⁷¹ Kuma ja Reeveer. Lk 37-38

Kokkuvõte

Käesolev uurimistöö keskendus Eestis mänguasjatootjate tegevusele 1920.-1930. aastatel, kui Eestis hakkasid tekkima esimesed väikeettevõtjatest mänguasjatootjad. Uurimusküsimusteks oli kuidas selle tegevusalani jõuti, milline oli vastav väljaõpe, milline oli toodete sortiment ning käsitletavate ettevõtete areng. Analüüs baseerub kaheksale tootjale: Mari Adamson, Nikolai Heidelberg, Adolf Turba ja Läänela Tallinnast ning Oskar Luik, Nikolai Willer, Roman Timotheus ja Peo-leo Tartust.

Esimese maailmasõjaga kaasnenud väliskaubanduse piirangud ja üldine tarbeesemete puudus mõjutas ka mänguasjade tootmist Eestis. Senise turuliidri Saksamaaga oli kaubandus katkenud, nõudluse kasvades hakati Eestis mänguasju tööstuslikult valmistama. 1916. aastal avas Oskar Luik Tartus Mängu- ja Iluasjade Tööstuse. Järgnevate aastate jooksul registreeriti just Tartus mitu uut mänguasjadele suunatud ettevõtet. 1930. aastate alguses oli kahe linna, Tallinna ja Tartu peale kokku umbes 130 inimest, kes elatusid mänguasjade valmistamisest.

Peamiselt oli tegemist väikeste pereettevõtetega, kuhu vajadusel palgati juurde mõni abitööline, seda eriti kiiremal ajal, kas enne jõule või näitusi. Suurema tööstuse rajamiseks tehti Eestis vaid üks tõsisem katse, paraku lõpetas Adolf Turba rajatud „Linda“ oma tegevuse juba esimesel tegevusaastal. 1940. aastaks oli suurima mänguasjaettevõtja Oskar Luige alluvuses 20 töötajat, kellest osa tegutsesid ka kaupluses ning trükiäris.

Eestis valmistati peamiselt nukke või kõikvõimalikke puidust mänguasju. Nukkude puhul kasutati reeglina riidet ja papjeemašeed. 1920. ja 1930. aastatel mujal Euroopas levinud tselluloidi Eesti mänguasjatööstuses veel ei kasutatud. Puidu, tekstiili ja papjeemašee kõrval oli üheks levinumaks materjaliks ka plekk.

Mänguasjade valmistamisega tegelesid inimesed väga erinevatelt elualadelt. Erinevalt Saksamaast, ei olnud Eestis võimalik spetsiaalset väljaõpet saada. Reeglina olid tootjad iseõppijad, kuid võimalusel hangiti teadmisi mõnes mänguasjatöökogas või andeka tuttava juures. Abiks olid ka tolleaegsed naisteajakirjad, kus iga paari numbriga avaldati mõne mänguasja valmistamise õpetus.

Mänguasjade tootmiseni jõuti väga erinevatel põhjustel. Paljudel juhtudel oli see seotud senise töökoha ja teenistuse kaotamisega. Paraku ei osutunud tollane mänguasjatootmine eriti tulutoovaks ettevõtmiseks. Enamusel tootjatest oli mänguasjaäri kõrval ka mõni muu

sissetulekuallikas, pikaajaliselt tegutsenud tootjaid oli üksikuid. Mänguasju motiveeris valmistama kas enda või tuttava mänguasjakauplus, kus oli tooteid võimalik turustada. Samuti võib põhjusena välja tuua tüdimuse senitehtavast tööst või soov tegelda vanemas eas mõne muu tegevusega. Kindlasti ei tohi alahinnata tootjate emotsionaalset huvi mänguasjade loomise vastu. Enda valmistatud nukke võidpidada sedavõrd kalliks ja lähedaseks, et neid on võrreldud lausa oma lastega.

Enamus uurimistöös käsitletud tootjatest lõpetasid tegevuse enne Nõukogude võimu kehtestamist. Uus režiim likvideeris või riigistas kõik seni tegutsenud töökojad. Senist väiketööstusele tuginenud mänguasjatootmist hakkasid edaspidi arendama suurettevõtted.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv

- ERA.1 Politseitalitus
- ERA.1356 Riigikohus
- ERA.1569 Tallinna Tööoskusamet
- ERA.16 Otsekoheste Maksude Valitsus
- ERA.1614 Aktsiaselts Eesti Kommertspank
- ERA.1837 Tallinna Tehnikaülikool
- ERA.32 Kohtukoda
- ERA.4414 Tartu Maksuamet
- ERA.4451 Tartu Ringkonnakohtu Tartu 1. jaoskonna kohtunik
- ERA.4880 Tartu Kodutöö Ühing
- ERA.5068 Kaalu Kirme - kunstiteadlane
- ERA.842 Eesti Tööliste Kindlustusühing
- ERA.891 Kaubandus-Tööstuskoda ja allasutused
- ERA.916 Patendiamet
- ERA.959 Tallinna Ühine Haigekassa
- ERA.969 Majandusministeerium
- ERA.R-1106 Tartu Linna TSN Täitevkomitee
- ERA.R-1157 Tartu Linna Sõjakahjude Hindamise Amet
- ERA.R-66 Majandus- ja Rahandusdirektoorium

Kirjandusmuuseum

- EKLA, f 193, m 87:27 Kivit, Richard

Tartu Mänguasjamuuseum

- Eesti Naine_mänguasjad
- Eestis toodetud lauamängud Tarmo Kolki kogust
- Mänguasjad aadressraamatutes
- Mänguasjade müük ja valmistamine kuni 1945 (v.a). Nikolai Villeri töökoda.

- Tartu Kodutöö Ühing
- TMMM TAI Intervjuud
- TMMM TAM Mälestused
- TMMM Esemete kogu
- DEP Esemete kogu

Kirjandus

- Esimene Eesti Mängu- ja Iluasjade Tööstus Oskar Luik: Tartus: hinnakiri 1923. Tartu: Varrak, 1923.
- Brown, Michèle, ja England. Teddy Bear Museum Stratford-upon-Avon. *The Teddy Bear Hall of Fame: A Century of Historic Bears*. London: Headline, 1996.
- Grauberg, Helena. „Oskar Luik - rändkaupmehest suuräri omanikuks: mänguasjade töökoda ja kauplus Tartus“. *Tartu Linnamuuseumi aastaraamat 17*. Tartu: Elmatar 2011. Lk 117-126
- Kesamaa, Kaarel. „Eesti Vabariigi eksport Ühendkuningriiki aastatel 1918-1929“. Tartu Ülikool, 2014.
- Kuma, Helene ja Reeveer, Paul. Mari Adamson: elu ja tegevus. Tallinn: ENSV Kunst, 1960.
- Metsna, Merike. „Mänguasjade valmistamisest ja turustamisest Tallinnas 1930. aastatel“. *Tallinna Linnamuuseumi aastaraamat 2005/2007*. Tallinn : Tallinna Linnamuuseum 2007. Lk 97-112
- Milk, Virve ja Tartu Kunstimuuseum, toim. R. Timotheus: ülevaade elust ja tegevusest. Tartu: Tartu Riiklik Kunstimuuseum, 1958.
- The Collector's Encyclopedia of Toys and Dolls. London: Grange, 1997.
- Toomel, Kaja, Harri Mägi, Lennart Meri, Vello Salo, Erik Baumann, Virve Holozsay, Ülo Ojatalu, et al., toim. Poliitilised arreteerimised Eestis 1940-1988: Political arrests in Estonia 1940-1988. Volume 1. Köide 1 =. Represseeritud isikute registrid (RIR) = Repressed persons records (RPR), raamat 1. Tallinn: Eesti Represseeritute Registri Büroo, 1996.
- Toomet, Tiia, Tiina Tammer, Tiiu Allikvee, Toomas Kohv, ja Aldo Luud. Mänguasjad jutustavad: 20. sajandi eesti mänguasjade lood. Tallinn: Tammerraamat, 2010.
- Treffner, Ella. Laste mäng ja töö. Tartu: Loodus, 1935.

- Õispuu, Leo, Erik Baumann, Virve Holozsay, Heino Jagomägi, Udo Josia, Vello Laos, August Meema, et al., toim. Nõukogude okupatsioonivõimu poliitilised arreteerimised Eestis [1940-1988]: Political arrests in Estonia under Soviet occupation [1940-1988]. Volume 2. Kõide 2 =. Represseeritud isikute registrid (RIR); Repressed persons records (RPR), raamat 2 = book 2. Tallinn: Eesti Represseeritute Registri Büroo, 1998.

Perioodika

- Eesti Töö Jõulu Turg: Omatööstuse ja Kodutöö Propagandaleht, 1932
- Taluperenaine: Rahvalik kutseajakiri, 1928
- Esmaspäevane Maamees: "Maamehe" hinnaline kaasanne, 1932
- Lõuna-Eesti, 1922
- Maamees: "Vaba Maa" põllumajandusline osa, 1933
- Taluperenaine : kodumajanduse ja kodukultuuri ajakiri, 1936-1937
- Deutsche Zeitung, 1934, 1936-1937
- Nool, 1931
- Nõmme Sõna, 1937
- Postimees, 1919-1936
- Päewaleht, 1920-1936
- Tartu Postimees 2010-2011
- Õhtuleht 2018

Internet

- Pipsa and veli dolls are made in Finland by Martta nukuketeollisuus Turku Finland.
http://www.fintoys.com/martta_doll.html. (27.04.2019)
- Roman Timotheus.
<http://digiarhiiv.mm.ee/digiarhiiv/www.digiarhiiv.mm.ee/digiarhiiv/?q=node/274>.
(13.03.2019)

Summary

Toy manufacturers in Estonia in the 1920's and 1930's.

This study focuses on Estonian toy manufacturers in the 1920's and 1930's, when the first small business toymakers started to emerge. This study analyses the backgrounds of these pioneers and the expertise they possessed before entering in the toymaking field. In addition, the selection of products as well as the development of businesses is explored. For evaluation eight toy producers were focused on: Mari Adamson, Nikolai Heidelberg, Adolf Turba and Läänela from Tallinn and Oskar Luik, Nikolai Willer, Roman Timotheus and Peo-leo from Tartu.

The main sources of information were documents such as court and tax files from the National Archives of Estonia, registration and profession application files, and materials from Tartu Kodutöö Ühing (the Tartu Handicraft Union). In addition, personal memories collected by the Tartu Toy Museum, as well as the journalistic sources of the time, including advertisement sections.

This study is composed of two chapters. The first is dedicated to playing and associated topics. Firstly, an overview is presented regarding the recommendations from parenting researchers from the period. This includes both their explanations regarding the meaning of different types of playing as well as the toys they would recommend parents to buy. This is followed by a brief overview of the marketing of toys. The second chapter closely analyses the eight mentioned toy producers. If possible then presented are: a specific location of operation and time period, the reason for getting into toymaking, whether the required skills were acquired beforehand or afterwards, as well the types of toys that were made. At the end of the chapter this information is used to discuss and evaluate the toy production of the period as a whole.

The catalyst for toy manufacturing in Estonia was the foreign trade limitations and overall lack of everyday commodities during the First World War. The market had previously been dominated by German toy producers, however trade with Germany had been cut off, and as demand grew the industrial production of toys in Estonia began to take off. The inaugural year can be considered to be 1916, when first toy and ornament industry was opened in Tartu. In the years following, many new toy producing companies were registered in Tartu. By the beginning of the 1930s the total amount of workers in Tallinn and Tartu for whom the toymaking was the primary source of income could be estimated to be around 130.

Unlike Germany, it was not possible to receive specialist training locally. The majority of producers were self-taught, although additional skills were gained at other toy workshops or through talented relatives. Women's magazines at the time were also a source of help, which regularly published instructions regarding the making of specific toys. The previous professions of future toymakers were very diverse including teachers, sculptors, architects, locksmiths, painters, graphic artists, textile artists, shop owners etc.

The reasons for getting into toymaking were varied. For many this was a consequence of losing their previous jobs or livelihood. For others it was opportunity, through their or an acquaintances toy shop, which was a good place where to sell the products. In one instance, a person was simply fed up with their current line of work and wanted to earn a living in a different area in their old age. At the same time, one shouldn't underestimate the passion for creating toys these people possessed. In one recollection, a person regarded the dolls they made as if they were her own children. This is how close and dear some dolls were held.

Local producers mainly made dolls or all manner of wooden toys. The main materials for making dolls were cloth and papier-mâché. Celluloid dolls which had gained popularity in Europe at the time had not yet spread to the Estonian toy industry. Apart from wood, textile, and papier-mâché, tin was also a common material for production.

Toymaking was not an especially lucrative business. This was evidenced by the fact that most toy producers also had a secondary source of income. This can also be seen from the fact in these two decades no large companies or industries emerged. Thus, these were mostly small family ventures where one or two helpers could be hired if needed. These extra hands would mostly be needed in the busier times before Christmas or exhibitions. In terms of larger industrial toy making only one serious attempt had been made, which went under already in its first year of operation. By 1940, the largest toy manufacturer employed 20 people, although this included the shopkeepers and printing business.

Most of the toymakers studied here had already ceased operation before the start of the Soviet occupation. During the the new regime most active workshops were eliminated or seized by the government, and the small business based toy production in Estonia was replaced by larger corporations.

Lisad

Peo-leo

Lisa 1. TMMM 5085 Puidust härg.

Roman Timotheus

Lisa 2. TMMM 9297 Jänes

Lisa 3. DEP 10/09 Kass

Lisa 4. Rahvariidenukk TMMM 9300; Rahvariidenukk TMMM 9301; Rahvariidenukk TMMM 9302

Nikolai Willer

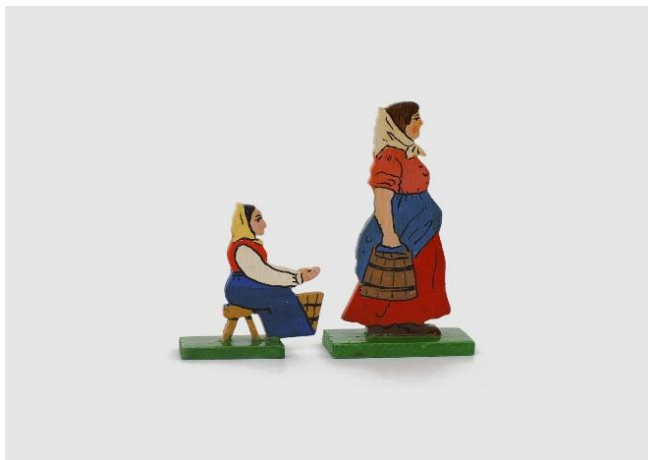
Lisa 5. TMMM 12454 Lehm; TMMM 12455 Vasikas

Lisa 6. TMMM 12647 Tamm; TMMM 12648 Kask; TMMM 12649 Paju; TMMM 12650 Mänd

Lisa 7. TMMM 12495 istuv naine; TMMM 12494 seisev naine

Läänela

Lisa 8. TMMM 2498 Nukk

Mari Adamson

Lisa 9. TMMM 8539 Part

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ermo Karpov

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Mänguasjatootjad Eestis 1920.-1930. aastatel“, mille juhendaja on Aigi Rahi-Tamm, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Ermo Karpov

24.05.2019